

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA AGRICULTURII ÎN DACIA ÎNAINTE DE CUCERIREA ROMANĂ

Problema obștilor la daci

(PARTEA I)

DE

A. BODOR

Una din sarcinile istoriografiei patriei noastre este prelucrarea amănunțită a problemei agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. S-au făcut unele încercări, au apărut unele prelucrări mai lungi sau mai scurte, însă marea lor majoritate se mulțumesc să publice doar date, sau ajung la concluzii care astăzi nu mai pot fi considerate juste.

În *Getica*¹, pe baza datelor arheologice și a izvoarelor scrise, Pârvan ne zugrăvește agricultura la daci. El reușește să prezinte un tablou fidel al acestei agriculturi, însă unele concluzii la care ajunge par să fie depășite.

Ocupația de bază a dacilor de mult stabilizați — după Pârvan — era agricultura și creșterea animalelor. În timp de război, o parte a nobililor supraveghea lucrarea pământului, iar cealaltă parte asigura apărarea cetăților. Cele mai importante munci gospodărești erau îndeplinite de femei, care măcinau grîul, țeseau haine din cînepă. Grînele se păstrau în gropi special pregătite. Pămîntul se lucra în comun, schimbîndu-se în fiecare an atît locul, cît și lucrătorii. Alături de cultivarea cerealelor era foarte răspîndită și cultura viței de vie, cu excepția unor regiuni muntoase din miază-noapte, unde nu se putea cultiva. Materialul principal din care se făceau uneltele agricole și cele casnice și din care se construiau locuințele era lemnul. De aceea — după Pârvan — întreaga agricultură și economie a geților aparține „epocii de lemn”. Astfel el consideră întreaga cultură a dacilor drept o „cultură a lemnului”. Cu toate că pomenește fiarele de plug, coasele, secerele și cosoarele de fier de tip getic de la Munkács, totuși, în urma săpăturilor de la Piscul Crăsanilor, ajunge la concluzia

¹ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 132 și urm.

finală că înaintea cuceririi romane Dacia se caracteriza prin „cultura lemnului”.

Săpăturile făcute după moartea marelui savant și bogatul material arheologic scos la suprafață ne dau posibilitatea de a înțelege mai bine agricultura dacilor și ne-au înlesnit totodată studierea structurii societății dacice.

Tratînd procesul separării satului de oraș la daci, Mihail Macrea¹ se oprește și la problema agriculturii, analizînd mai cu seamă raporturile de proprietate. El constată că avem puține date referitoare la formele de proprietate și la agricultura din Dacia; totuși există câteva informații care pot aduce lumini mai clare în aceste probleme. O asemenea informație este oda 24 din cartea a III-a a *Odelor* lui Horațiu, care a fost mult timp fals interpretată și neînțeleasă².

Pe baza acestei ode, M. Macrea stabilește că „în vremea lui August la daci era aceeași formă de proprietate obștească a pămîntului, despre care se spune că a existat și la germani”, iar după aceasta trage concluzia că în vremea lui Burebista și a urmașilor săi imediați nu se poate vorbi de un mod de producție sclavagist.

Credem că afirmația lui M. Macrea este justă într-o privință și anume în aceea că în Dacia a existat forma obștească (colectivă) a proprietății pămîntului. Proprietatea obștească are însă mai multe forme: proprietatea colectivă a obștilor gentilice, a obștilor familiale și a obștilor sătești³. Aceste proprietăți comune corespund diferitelor trepte ale dezvoltării. Considerăm deci pripită orice afirmație după care proprietatea comună ar exclude existența orînduirii sclavagiste. Trebuie cercetată mai temeinic valoarea documentară a odei lui Horațiu și confruntată cu datele furnizate de arheologie; va trebui să cercetăm dacă în vremea lui Burebista și în epoca următoare societatea dacică se găsea într-adevăr pe aceeași treaptă de dezvoltare pe care stăteau suebii, după relatările lui Caesar, și despre ce fel de proprietate comună se poate vorbi în această societate.

În legătură cu fragmentul cunoscut al lui Criton, M. Macrea afirmă că la daci, regii și nobilii nu aveau moșii întinse, după cum susțin C. Patsch și alții, ci în timpul războaielor cu romanii au fost luate măsuri pentru asigurarea și apărarea bunului mers al agriculturii, ceea ce este întotdeauna posibil într-o uniune tribală și în democrația militară, fapt care nu este incompatibil cu proprietatea comună⁴.

Marele merit al lui M. Macrea este că ridică problema agriculturii dacilor într-un fel cu totul nou, pe baza materialismului istoric, din punctul de vedere al legăturii între agricultură și societate.

Amintim și articolul lui V. Canarache⁵, în care arată, pe baza datelor arheologice, dezvoltarea uneltelor agricole pe teritoriul țării noastre și atrage atenția cercetătorilor asupra sarcinilor ce le revin în această pri-

¹ M. Macrea, *Procesul separării orașului de sat la daci*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, București, 1954, p. 137 și urm.

² Horațiu, *Carmina*, III, 24.

³ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediția a II-a, Ed. de stat pentru literatură politică, 1955, p. 316.

⁴ M. Macrea, *op. cit.*, p. 140.

⁵ V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R.P.R. în epoca veche*, „S.C.I.V.”, I, 1950, nr. 2 p. 83–109.

vință. Unele afirmații ale sale le considerăm însă pripit făcute. Vom reveni la acestea.

C. Daicoviciu, în monografia arheologică despre Piatra Roșie, recent apărută, schițează, pe baza materialului găsit, unele caractere ale societății dacice înainte de cucerirea romană, tratind și problema agriculturii la daci. Ajunge la concluzia că în această epocă din pătura agricultorilor s-au desprins meșteșugarii, a apărut proprietatea privată asupra pământului. Alături de marile moșii regale, și „nobilimea geto-dacică” posedă pământuri întinse, cirezi și turme pe care lucrau nu numai sclavii, ci și unii dintre acei țărani care formează plebea (*comati*)¹.

Scopul studiului nostru este de a cerceta formele agriculturii la daci și situația proprietății asupra pământului, iar din aceste date de a trage câteva concluzii referitoare la raporturile sociale existente în Dacia înainte de cucerirea romane.

Despre agricultura Daciei înainte de cucerirea avem puține izvoare scrise. Câteva observații răzlețe ale scriitorilor antici, câte o imagine poetică — iată tot ce ne poate servi ca punct de plecare în studierea agriculturii, în afară de rezultatele săpăturilor arheologice, care au o deosebită importanță tocmai datorită lipsei izvoarelor scrise. O dată cu studierea uneltelor agricole ieșite la lumină, putem urmări dezvoltarea treptată a agriculturii începind din epoca neolitică pînă la cucerirea romană.

Se pune problema: cînd a apărut la noi prima societate în care se practica agricultura?

Agricultura ca ocupație de bază a omului apare în procesul de dezvoltare a neoliticului. Stabilirea exactă a cronologiei culturilor neolitice din țara noastră e o sarcină complexă și deși ea nu este rezolvată definitiv, totuși s-au făcut unele încercări foarte valoroase². Pe baza acestora, apariția agriculturii la noi trebuie căutată în Moldova în cultura de tip band-ceramic - liniar, în Oltenia probabil în cea de tip Fiera (în orice caz începuturile neoliticului de tip Starčevo), iar în Transilvania în culturile de tip Criș și Tisa.

Nu avem intenția să prezentăm aici lunga cale a dezvoltării uneltelor agricole de la seceri din oase, de lemn și de lut pînă la cele de fier sau a plugului făcut dintr-o ramură de copac pînă la plugul de fier — *planararum*, făcut după model roman.

Dintre monumentele scrise ne vom ocupa numai de acelea care aruncă lumină asupra formei agriculturii și asupra felului proprietății la daci. Din descrierea lui Varro³ aflăm că geto-dacii își țineau grînele în gropi săpate în pămînt. Săpăturile au dovedit într-adevăr acest fapt. De la Vergiliu⁴ cunoaștem formele creșterii în grajduri a animalelor și producerea de nutrețuri pentru iarnă, de la Ovidiu⁵ aflăm lucruri interesante referitoare la dezvoltarea mijloacelor de transport ale geto-dacilor și la

¹ C. Daicoviciu, *Celtea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 130.

² I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.*, „S.C.I.V.”, I, nr. 2, 1950, p. 208—219; idem, *Cultura ceramicii liniare în Moldova*, „S.C.I.V.”, II, nr. 2, 1951, p. 17—26.

³ *Res Rust.*, I, 57, 2.

⁴ Vergilius, *Georgica*, III, 350 și urm.

⁵ Ovidiu, *Tristia*, III, 10, 34.

marele rol economic al femeii în munca lor casnică¹, iar din descrierea făcută asupra strălucirii plugului putem trage concluzia existenței plugului de fier. Pe columna lui Traian și pe monumentul de la Adamclisi se văd scene care reprezintă muncile agricole și pastorale.

Dintre puținele izvoare scrise referitoare la agricultura geto-dacică, trebuie să subliniem oda cunoscută a lui Horațiu, care, după părerea noastră, pusă într-o lumină potrivită, lămurește problemele cele mai importante ale agriculturii dacice. Din păcate, istoriografia de pînă acum nu a analizat suficient acest important monument literar. Unii pur și simplu l-au privat de valoare documentară, iar alții, interpretindu-i greșit textul, au ajuns la constatări care au dat un tablou fals nu numai agriculturii dacice, ci și relațiilor sociale dacice din primul secol dinaintea erei noastre și din era noastră.

Gr. Tocilescu se ocupă pentru prima oară mai amănunțit cu descrierea lui Horațiu, însă ajunge la concluzia că poetul antic idealizează popoarele nordice și că descrierea sa este mai de grabă de natură poetică și satirică decît istorică².

V. Pârvan, dimpotrivă, consideră relatările lui Horațiu egale în valoare istorică cu însemnările lui Varro asupra gropilor de cereale ale tracilor. El este de părere că descrierea lui Horațiu este valabilă mai ales în ce privește cîmpurile, unde geților le stăteau la dispoziție întinse terenuri cultivabile; deoarece geții—după părerea lui—schimbau încontinuu terenurile de cultivat în așa fel, încît aceleași ogoare să nu fie cultivate doi ani consecutivi. Amintește chiar că acest obicei se întâlnește și la germani, iberi, celți și slavi³. M. Macrea în studiul citat⁴ încearcă să analizeze textul lui Horațiu și ajunge la concluzia că situația descrisă de Horațiu este pe deplin identică cu situația la care se referă Engels pe baza relatărilor lui Caesar și Tacit și că la daci în epoca lui August a existat aceeași proprietate comună asupra pămîntului despre care se amintește și la germani. Această proprietate asupra pămîntului corespunde proprietății gentilice și prin urmare nu se poate afirma că la daci ar fi putut să se formeze relații de producție sclavagiste⁵, deși, întocmai ca la germani, nobilimea gentilică a triburilor și poporul de rînd nu se bucurau în aceeași măsură de proprietatea asupra pămîntului⁶. Așadar, proprietatea comună asupra pămîntului la geto-daci era proprietatea gentilică și în funcție de acest fapt societatea dacică nu a depășit cadrul comunei gentilice.

Nu va fi lipsită de interes prezentarea părerii unui economist burghez belgian, Emil de Lavelaye⁷, în legătură cu această problemă. Lavelaye dovedește, pe baza unui imens material, forma de proprietate comună asupra pămîntului la popoarele din epoca antică, din cea medievală și din cea contemporană. Printre argumentele referitoare la proprietatea comună, Lavelaye amintește și narațiunea lui Horațiu despre proprietatea

¹ Ovidiu, *Ex Ponto*, III, 8, 11.

² Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1888, p. 731—734.

³ V. Pârvan, *Getica*, p. 136.

⁴ M. Macrea, *op. cit.* p. 138.

⁵ *Ibidem*, p. 139.

⁶ *Ibidem*, p. 140.

⁷ E. de Lavelaye, *A tulajdon és kezdelleges alakjai*, Ford. Bartha Béla, Budapest, 1897.

comună la geți. Ajunge la concluzia că și la geți este vorba de o diviziune a muncii între cele două grupuri ale populației (un grup care se ocupă cu agricultura și altul cu războaiele), care se schimbă alternativ, cultivând pământul în folosul întregului trib. Caesar spune același lucru despre suebi, care sînt cea mai puternică gîntă teutonică. Trăsătura comună a geților și suebilor constă în aceea că jumătate din populație lucrează și pentru cealaltă jumătate, alternînd, ceea ce — constată Lavelaye¹ — „dă de bănuît că la început strîngeau în comun recolta și apoi o împărțeau.

Greșeala comună a interpretatorilor de mai sus este aceea că pornesc de la constatarea că geții cei aspri, cîntați de Horațiu, și suebii lui Caesar își cultivă cîmpiile lor întinse în același fel de comunitate, schimbîndu-se anual unii pe alții, înlocuind plugul cu sabia. Nu au controlat dacă Horațiu a redat o imagine fidelă a societății dacice, dacă societatea dacică din secolele dinaintea și de după era noastră se găsea pe aceeași treaptă de dezvoltare pe care erau germanii în epoca lui Caesar. Ce l-a făcut pe Horațiu să înfățișeze un tablou atît de idealizat asupra geto-dacilor, care au produs atîta neliniște la Roma în epoca lui Augustus, să-i prezinte drept exemplu pentru romanii avizi de comori, molesiiți și destrăbălați? Cercetătorii de pînă acum n-au căutat să vadă dacă toate afirmațiile lui Horațiu corespund adevărului istoric, comparîndu-le cu datele arheologice. Toate acestea fac necesară o analiză mai profundă a textului lui Horațiu, care spune despre geți următoarele :

. . . . . melius
vivunt et rigidi Getae,
Immetata quibus iugera liberas
Fruges et Cererem ferunt
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Aequali sorte recreat vicarius²

15

¹ E. de Lavelaye, *op. cit.*, vol. I, p. 112—113.

² Horațiu, *Carmina*, III, 24—10—16. Comentariile în ce privește interpretarea textului se potrivesc în general. Horațiu îi numește pe geți *rigidi* din cauza sălbăticiunii regiunii. Vergiliu amintește de asemenea de geți în *Eneida*, VII, 604 („deși își duce puterea militară funestă împotriva geților — adică Roma — deschide și în asemenea împrejurări porțile lui Ianus”). *Immetata* are înțelesul de nedefinit, nedivizat (nepărțit) — *non terminala, non divisa*. *Liberas* nu este o interpretare poetică a epocii de aur, adică nu vrea să spună că pămîntul rodea fără să fie muncit deloc, așa cum folosește Vergiliu cuvîntul în *Georgica*, I, 127 : „Ipsa tellus liberius nullo poscente ferebat”, ci înseamnă că produsele pămîntului sînt comune tuturor. *Nec cultura placet longior annua*, adică același pămînt nu este lucrat decît într-un an ca la suebi, iar în anul următor se supune cultivării un alt teren. *Defunctum laboribus* se referă la acela care s-a obosea cu cultivarea pămîntului în anul precedent. După alții *defunctum = liberatum* în sensul întrebuintat și de Vergiliu („*Magis pelagi defuncte periclis*”). *Eneida*, VI, 83), adică cel care a scăpat de munca agricolă. *Recreat* : îl împrespătează, îl recrează prin odihnă, îl schimbă. *Aequali sorte* — cu soartă asemănătoare. Sub cuvîntul *sors* nu se înțelege noțiunea abstractă de „soartă, situația asemănătoare” — la care trimit cei mai mulți comentatori — ci „tragerea la sorți” cu care au distribuit pămîntul. *Vicarius* — urmaș, locțiitor, cei care urmează. La Roma *vicarius* a însemnat sclavul care aparținea de bunul — *peculium* — unui alt sclav. Multe inscripții amintesc de serviciul sclavului, de *vicarius* sau *vicaria* (vezi. R. H. Barrow, *Slavery in the Roman Empire*, p. 102), în schimb în izvoarele literare nu sînt amintiți aproape deloc. În ceea ce privește cele de mai sus, vezi : Pseudodraconi, *Scholia in Horatium vetustiora*, Otto Keller, vol. I, MCMII ; A. Cartelier-Louis Passerat, *Quinti Horatii opera*, Paris, 1892 ; Adolf Kiessling, *Q. Horatius Flaccus, Oden und Epoden*, Siebente Auflage, Berlin, 1930 ; Wirth Gyula, *Szembélynek Quintus Horatius Flaccus műveiből*, Budapesta, 1911 etc.

adică: „Mai bine trăiesc și geții cei aspri, ale căror pământuri nehotărnicite le aduc roade și recolte libere. Nici nu le place să se ocupe mai mult de un an cu agricultura, iar cel care în anul precedent și-a încheiat munca este înlocuit cu un altul cu aceeași menire”.

Conform celor de mai sus, geții nu cunosc proprietatea privată asupra pământului, ogoarele lor nu sînt împărțite, le lucrează în comun și produsele le consumă tot în comun. Același pământ îl lucrează numai timp de un an, în anul următor cultivă un alt teren, cînd alți oameni le iau locul pe brazdă, ca aceia care au obosit să se poată odihni. Textul nu menționează, dar comentariile afirmă, bazîndu-se pe obiceiurile întîlnite la alte popoare, că acela care a terminat munca în agricultură, în anul de odihnă face serviciul militar.

Același lucru pe care-l afirmă Horațiu despre geți, îl spune și Caesar despre suebi¹:

„Ginta suebilor — spune Caesar — este cea mai mare și mai războinică dintre toate gințile germanice. După cum se spune, aveau o sută de așezări (*pagus*) din ale căror hotare scoteau anual cu scopuri războinice cîte o mie de ostași.

Cei rămași acasă cultivă pămîntul pentru ei și pentru cei plecați, iar în anul următor aceștia pleacă la război, iar lucrătorii de anul trecut rămîn acasă, dar nimeni nu are un ogor al său și nimeni nu poate lucra aceeași bucată de pămînt mai mult de un an. Consumă puține cereale, se hrănesc mai ales cu produse lactate și cu carnea cirezilor și umblă mult la vînat”.

Caesar, în cartea a VI-a a operei sale despre războiul cu galii, completează de fapt cele spuse mai sus cu următoarele:

„Nimeni nu are un pămînt sau un teren delimitat, care să formeze proprietatea sa. Dar în fiecare an magistratii și șefii delimitează apartenența ginților (*gentes*) și a familiilor conviețuitoare (*cognationes hominum*)”².

Din confruntarea conținutului celor două texte reiese că Horațiu spune despre geți exact același lucru pe care-l spune Caesar despre suebi, adică despre germani.

Nici geții, nici suebii nu cunosc ogoarele delimitate prin hotare și haturi, nimeni nu poate cultiva aceeași bucată de pămînt doi ani la rînd, agricultura alternează, la membrii ginților, cu activitatea militară. Cele două afirmații identice pentru geți și suebi reflectă oare o identitate de fapte, este oare vorba de aceeași treaptă de dezvoltare? Credem că nu.

¹ *Sueborum gens est longe maxima et bellicosissime Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui qui domi manserunt, se atque illos alunt, hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt multumque sunt in venationibus.* Caesar, *De Bello Gallico*, IV, 1.

² Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 22: *Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui tunc una coierunt, quantum et quo loco visum est agri attribunt, atque anno post alio transire cogunt.*

Din compararea celor două texte reiese că în esență Horațiu a redat în versuri despre geți, ceea ce Caesar a spus în proză despre suebi :

HORATIUS, *Carmina*, III, 24, 10 :

Caesar, *De Bello Gallico*, IV, I :

. . . *melius* . . . . .

*Vivunt et rigidi Getae
Immetata quibus iugera liberas
Fruges et Cererem ferunt
Nec cultura placet longior annua*

*Defunctum laboribus
Aequali recreat sorte vicarius*

*Sed privati ac separati agri apud eos
nihil est*¹.

*Neque longius anno remanere uno in
loco incolendi causa licet*².

*Reliqui, qui domi manserunt se atque
illos alunt, hi rursus in vicem anno post
in armis sunt, illi domi remanent.*

Identitatea celor două texte este evidentă fără nici un comentariu.

Chiar și de aici reiese că Horațiu, în caracterizarea agriculturii și a societății getice, a ținut seama de agricultura și orinduirea socială a germanilor, descrise de Caesar, ba chiar a luat drept bază opera lui Caesar. Justețea acestei constatări se confirmă tot mai mult, dacă comparăm societatea germană din timpul lui Caesar cu societatea geto-dacică de atunci.

În vremea lui Iulius Caesar germanii trăiesc în organizații gentilice. Ocupația lor principală nu este agricultura, ci creșterea vitelor. Nu cunosc proprietatea privată asupra pământului, nu au parcele de pământ mărginite de haturi, ci în fiecare an magistrații și șefii lor militari împart pământul între ginte și obștiile familiale, schimbând locul. Dezvoltarea forțelor de producție este într-un stadiu primitiv. Nu se ocupă cu plăcere de agricultură (*Agricultura non student*). Schimbarea de la an la an a terenurilor alese pentru agricultură necesită mutarea așezărilor omenești. După cum constată Kosminski³ — conform mărturiei lui Caesar — pământul nu era lucrat de familii izolate, ci de marile grupări gentilice (*cognationes hominum*), așa-numitele „familii mari”, adică comunitățile familiale. Îndeletnicirea lor principală era creșterea vitelor. Alimentele de căpetenie erau laptele, cașul și carnea. Cea mai mare parte a timpului și-o petrec la vânătoare. Religia lor — judecând după descrierea lui Caesar — nu a ajuns pînă la antropomorfism, în schimb cultul corpurilor cerești este general. La ei nu găsim o pătură de preoți bine definită, care să fie desprinsă de comunitate cum este la gali. Nu au conducători permanenți, însă în caz de război își aleg un șef militar. În timp de pace nu au o conducere comună, ci viața publică este dirijată de capii ginților și ai triburilor : „principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt”.

Comerțul este puțin dezvoltat ; vînd comercianților care trec pe teritoriile lor numai ceea ce au luat pradă în războaie. Pun mare preț pe ospitalitate.

În astfel de împrejurări, populația nu este stabilă, ci foarte mobilă, mai ales în timpul atacurilor inamice. Caesar spune că triburile germanice de dincolo de Rin, cu ocazia campaniilor sale, și-au părăsit așezările și plecînd în regiuni îndepărtate cu familiile și cu bunurile lor, s-au ascuns în păduri, îngreunînd în acest fel operațiile militare ale romanilor.

¹ Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 21 : *Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios.*

² *Ibidem*, VI, 22 : . . . *atque anno post alio transire cogunt.*

³ E. A. Kosminski, *История средних веков*, Moscova, 1952, I, p. 36—37.

Organizațiile gentile germane prezentate de Caesar au fost caracterizate prin lipsa claselor sociale. Caesar afirmă clar că la ei este egalitate socială, „deoarece orice om vede că avutul său este egal cu avutul celor mai puternici”¹.

„Din cauza lipsei proprietății particulare asupra pământului, ei nu se străduiesc să-și facă rost de moșii mari, iar cei puternici nu tind să expulzeze poporul de rînd de pe pământul lui, . . . la ei lipsește setea de bani din care se nasc învrăjbirea și certurile”².

Evident că din textul lui Caesar reiese caracterul societății gentile germane.

Puterea principală o deține adunarea poporului: numai în timp de război își aleg conducători militari, care au drept de viață și de moarte asupra membrilor comunității.

Engels observă că „la Caesar germanii în parte abia se așezaseră în mod statornic, iar în parte erau încă în căutarea unei asemenea așezări”³ și că, pe lângă faptul că gințile au cultivat în comun pământul, la suebi au existat deja obștile familiale comuniste⁴.

Din cele menționate mai sus reiese prin urmare că germanii din timpul lui Caesar și printre ei suebii, care au ajuns pe treapta cea mai înaltă a dezvoltării, trăiau încă din plin în societatea gentilică a comunei primitive și nu ajunseseră nici pe treapta democrației militare.

Superioritatea societății geto-dacice reiese clar dacă comparăm caracteristicile mai importante ale acestei societăți cu societatea suebo-germanică din timpul lui Caesar.

În ce privește domiciliul stabil, după cum spune Engels, o parte a triburilor germane abia se așezaseră, iar cealaltă parte încă își căuta un loc stabil pentru așezare. În secolul I înaintea erei noastre, nici nu se mai pune problema stabilizării definitive a geto-dacilor. După cum arată și Pârvan⁵, stabilitatea lor o dovedesc printre altele și instituțiile lor militare. La toți barbarii, adică pe cursul Dunării, la triburile germanice și iraniene, tot poporul: femeile, copiii împreună cu cirezile, iau parte la operațiile militare. Înainte de a începe orice luptă își adăpostesc familiile și puținele lor bunuri în fortărețe formate din care, în spatele cîmpului de luptă. Geții, deoarece se stabiliseră și nu duceau o viață nomadă, își trimit la război numai trupele. După cum relatează scriitorii contemporani, armata lor avea o organizație bine încheată, avea trupe a parte de infanterie și cavalerie. Ca o urmare a vieții sedentare este faptul că agricultura la ei era mult mai dezvoltată, iar în regiunile de cîmpie constituia fără îndoială ocupația principală. Columella, deși afirmă că geții sînt „galaktopotai”⁶, adică se hrănesc exclusiv cu lapte, constatare pe care s-ar putea s-o fi luat din tradiția literară anterioară, totodată știe și menționează și faptul că geții erau foarte pricepuți în agricultură⁷. Triburile

¹ Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 22: „cum suos quisque opes cum potentissimis aequari videat” . . .

² *Ibidem*: . . . ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant . . . ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur.

³ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 317.

⁴ *Ibidem*, p. 315.

⁵ V. Pârvan, *Getica*, p. 148-149.

⁶ Columella, *De re rustica*, VII, 2.

⁷ *Ibidem*: . . . quibusdam nationibus frumenti expertibus.

tracice, și printre ele geții, au fost considerate de greci încă din vechime triburi de agricultori. O altă tradiție le atribuia lor introducerea agriculturii în Attica¹. Cerealele tracice sînt cunoscute prin calitatea lor. Conform informațiilor lui Theophrastos, Tracia și regiunea Pontului sînt regiuni producătoare de cereale, tocmai din cauza alternanței frigurilor și căldurilor mari².

Arrian, povestind campania lui Alexandru cel Mare din 335 î.e.n. împotriva geților, spune că soldații care au trecut în nordul Dunării au găsit lanuri întinse de grâu și au fost nevoiți să culce la pămînt spicele cu ajutorul lăncilor ca să poată înainta³. Iar în ce privește Moesia de atunci, Solin observă că strămoșii romani au numit-o pe bună dreptate „grînar” (*Cereris horreum*)⁴. Deocamdată, chiar neținînd seama de mărturiile arheologice, nu mai încapem îndoială asupra faptului că agricultura geto-dacică din secolul I înaintea erei noastre nu numai că era la un nivel mai ridicat decît agricultura germanilor din timpul lui Căesar, ci era și îndeletnicirea principală a locuitorilor. Așezarea definitivă și agricultura dezvoltată indică natural nu numai o treaptă mai înaltă a dezvoltării forțelor de producție, ci și a relațiilor de producție.

La această concluzie ajungem dacă aruncăm o scurtă privire și asupra comerțului. Suebii nu făceau de fapt comerț cu produsele lor, ci vindeau negustorilor care treceau pe la ei numai prada de război. Nivelul înalt al dezvoltării comerțului geto-dac, apariția începuturilor producției de mărfuri le dovedesc atît datele numismatice, cît și cele arheologice. Este cunoscut faptul că aproape din fiecare ținut al Daciei a ieșit la iveală un număr mai mare sau mai mic de monede, așa-numite „dacice-barbare”, pe care șefii triburilor locale le băteau după modele grecești sau mai cu seamă macedonene. Apariția monedei locale, chiar dacă este într-o formă primitivă, dovedește existența pieței interne, adică o formă embrionară, începătoare, a producției de mărfuri. Apariția timpurie a banilor grecești și răspîndirea lor generală pe teritoriul patriei noastre, iar mai tîrziu, începînd din primul sfert al secolului I î.e.n., răspîndirea într-o măsură tot mai mare a banilor romani dovedesc o stare relativ dezvoltată a comerțului, în orice caz o treaptă care a depășit, dar poate că nu a înlăturat, stadiul schimbului simplu. Kolobova⁵, analizînd raporturile reciproce dintre coloniile grecești de la Marea Neagră și populația băștinașă, constată că chiar și existența coloniilor grecești dovedește nivelul relativ ridicat al dezvoltării teritoriilor interne, adică faptul că triburile din vecinătatea coloniilor grecești puteau stabili legături economice și comerciale cu orașele grecești numai în cazul cînd producția lor făcea posibilă vînzarea anumitor supraproduse.

Săpăturile arheologice clarifică de asemenea legăturile strînse care existau între orașele grecești și teritoriile geto-dacice⁶.

¹ T. Sauciu-Săveanu, *Cultura cerealelor în Grecia antică*, București, 1925, p. 71.

² Theophrastos, *De causa plant.*, III, 23, 4.

³ Arrianos, *Anabasis*, I, 4.

⁴ Solin, 22: *Mox Moesia, quos maiores nostri ture Cereris horreum nominabant.*

⁵ Kolobova, „V.D.I.”, 1949, II, p. 121.

⁶ T. V. Blavatskaia, studiînd orașele de pe țărmul apusean al Mării Negre între secolele VII-I î.e.n., pe baza săpăturilor din patria noastră, rezumă în următoarele rînduri legăturile acestor orașe cu teritoriile locuite de geți: „Totodată trebuie să presupunem că legăturile comerciale întreținute cu teritoriile dinăuntru țării au avut o importanță de bază. Aceasta a fost

Negustorii greci transportau de pe teritoriile locuite de geto-daci în special animale, piei de animale, sclavi și nu în ultimul rînd, cereale.

Orașele grecești de la Pont erau intermediarele comerțului dintre lumea elenistică și teritoriile getice, iar negustorii din aceste orașe, înaintînd pe cursul Dunării, au depășit gurile Prutului și Siretului, au trecut în văile Siretului și Trotușului, au pătruns pe drumul Iezerului Mostiștea, iar prin pasul Buzău au ajuns la dacii din Ardeal. Astfel că cerealele pregătite pentru export din Pont nu erau atît produse ale coloniilor grecești, cît, mai ales, rodul muncii popoarelor băștinașe din jurul Mării Negre: sciți și diferite triburi tracice¹.

Un alt drum comercial pornea din însăși Grecia și urca prin văile rîurilor Axios (Vardar) și Margus (Morava); pe acest drum și-au adus negustorii greci uleiul și vinurile, în schimbul cărora au primit de la daci sclavi și materii prime².

Această scurtă privire asupra comerțului geto-dac, deși departe de a fi completă, dovedește că societatea suebo-germanică din timpul lui Caesar poate fi privită ca rămasă în urmă față de societatea geto-dacică, iar eforturile care vor să le situeze pe același nivel de dezvoltare duc la concluzii greșite și nejuste.

La aceeași concluzie ajungem și dacă comparăm religia și organizarea politică a geto-dacilor. În timp ce germanii din epoca lui Caesar n-au avut o preoție separată, însemnările scriitorilor antici și săpăturile arheologice arată că în secolul I î.e.n. geto-dacii au instituții religioase bine formate, sanctuare, o ierarhizare a preoției în frunte cu marele preot, care deține cea mai mare putere după rege. Religia nu mai exprimă atitudinea mistică a comunității sau a indivizilor în fața forțelor necunoscute ale naturii, ci a devenit o instituție de stat ai cărei reprezentanți sînt preoții, sprijinitorii oficiali ai regelui și ai păturilor conducătoare.

sursa din care s-a clădit bunăstarea multor orașe de pe țărmul apusean al Mării Negre. Dacă în secolele VII-V î.e.n. găsim numele elenilor numai în jurul gurilor Siretului, acum, între secolele III-I, așezările grecești sînt răspîndite atît pe cursul Dunării și al afluenților săi. Această singură informație asupra apariției și extinderii grecilor în bazinul Dunării între secolele III-I î.e.n. a făcut posibilă studiarea așezărilor locale. Așezările de la Poiana, Carsium, Piscul Crăsanilor, Spanțov, Căscioarele, Giurgiu, Zimnicea, Stolenești și Gemenea conțin, în afară de materiale locale, și multe amfore, opalțe, vase de sticlă și alte obiecte. Stampilele amforelor datînd din secolele III-I î.e.n. arată clar că acestea proveneau din Thasos, Rhodos și chiar din Cnidos. Este interesantă așezarea Piscul Crăsanilor de lângă Ialomița, unde s-au găsit vase din Megara și cupe din Delos și printre acestea nu numai bucăți importate, ci și de fabricație locală. Pe lângă obiecte a mai ieșit la iveală tot atunci și o mare cantitate de monede. Pe cursul Dunării și al cîtorva afluenți au ieșit la iveală bani din vremea lui Alexandru cel Mare și a lui Lysimach, tetradrahme din Thasos și „imitații barbare” ale acestora. Toate aceste date confirmă importanța pătrunderii a comerțului grecesc în bazinul dunărean în epoca elenistică”. Rezumatul de mai sus, redat de Blavatskaia, poate fi completat cu rezultatele săpăturilor efectuate în timpul celui de-al doilea război mondial și în special după eliberare, care dovedesc că legăturile grecilor s-au extins nu numai asupra Munteniei, ci și asupra Olteniei și Transilvaniei. V. Blavatskaia, *Западно-понтийские города VII—I веках нашей эры*, Moscova, 1952, p. 124—125. Vezi și studiile lui Em. Condurachi, *Raporturi între autohtoni și greci în Dobrogea*, „S.C.I.V.”, II, 1951, nr. 2, p. 45—60, și *Contribuția săpăturilor arheologice organizate de Academia R.P.R. la Histria etc.*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 61—79.

¹ T. Sauciuc-Săveanu, *Cultura cerealelor în Grecia Antică*, p. 75.

² A. Alföldi, *Magyarország népei és a római birodalom*, Budapesta, 1932, p. 6.

O deosebire asemănătoare prezintă și organizarea politică. La germani, în afară de șeful ginților și triburilor, nu există o altă autoritate permanentă; numai în timp de război își aleg conducători militari cu putere deplină. Etnografii au înregistrat acest obicei și la indienii irochezi din America. La daci egalitatea de gintă și trib s-a sfârșit mai de vreme și deja în secolul III î.e.n. a luat naștere o oarecare autoritate centrală, s-au înfiripat uniunile de triburi și nu peste mult, tronul regelui a devenit ereditar¹.

Pe baza celor de mai sus trebuie să ajungem inevitabil la concluzia că în secolul I î.e.n. societatea geto-dacică era mai dezvoltată, se găsea la un nivel mai ridicat decât acela al societății triburilor suebo-germanice din epoca lui Caesar. Horațiu, prezentând agricultura getică, urmează, în ce privește amănunțele, descrierea lui Caesar, versificînd-o. În timp ce societatea germanică este încă în stadiul obștilor gentilice și familiale, credem că geții au depășit acest stadiu, așa că în privința lor textul lui Horațiu nu are o valoare hotărîtoare. De fapt descrierea nu oglindește condițiile dacice, ci pe cele suebo-germanice și prin urmare nu poate servi drept mărturie a faptului că în societatea geto-dacică nu s-a format modul de producție sclavagist și că această societate nu depășise încă cadrele comunei primitive gentilice.

Cu toate acestea se pune problema dacă oda lui Horațiu nu ar avea totuși o oarecare valoare documentară, dacă nu se găsesc în ea unele aluzii care ar reflecta, cel puțin într-o oarecare măsură, realitatea istorică.

Dacii, mai ales începînd cu epoca lui Burebista, au întreprins multe acțiuni care i-au făcut cunoscuți la Roma. Faptele militare ale lui Burebista și cuceririle sale spre Pannonia și spre țărmul Mării Negre amenințau interesele Romei. Pe timpul războiului civil dintre Caesar și Pompeius, dacii s-au amestecat în treburile interne ale Romei devenind aliații lui Pompeius, dar nu avem date asupra participării lor efective la război. La sfîrșitul războaielor civile, în jurul anului 29 î.e.n., trupele lui Cotiso au năvălit peste Dunărea înghețată și au început să prade teritoriile Moesiei. Mai întîi, i-a respins Licinius Crassus și apoi Cornelius Lentulus². Iar Velleius Paterculus ne informează că Caesar a vrut să ducă cu sine pe Octavian la războaie împotriva geților și a partilor³.

August, împreună cu generalii săi, a dus multe campanii militare împotriva dacilor invadatori. Ba chiar a colonizat circa 50 000 de daci în partea de sud a Dunării, în Moesia⁴.

Despre aceste acțiuni militare amintește și monumentul din Ancyra⁵.

Deci, în epoca lui Horațiu, geto-dacii erau bine cunoscuți la Roma, însuși Horațiu îi cunoaște. Aceasta o dovedesc numeroasele indicații pe care le găsim mai ales în odele sale. Este cunoscut că Horațiu și-a scris primele trei cărți de ode între anii 30—23 î.e.n., în perioada formării și consolidării principatului, în epoca invaziilor regelui dac Cotiso și a

¹ C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, p. 129—130.

² L. Annaeus Florus, *Epitomae*, IV, 12.

³ Velleius Paterculus, *Historia Romana*, II, 59.

⁴ Strabo, VII, 3, 10 (303).

⁵ *Citraquod (sc. flumen Danuvi) Dacorum transgressus exercitus meis auspiciis victus profligatusque est et postea trans Danuvium ductus exercitus meus Dacorum gentes imperia populi romanæ perferre coegit.*

contraatacurilor Romei. Oda scrisă zeiței Fortuna, în care imploră ajutor pentru trupele plecate împotriva dușmanilor externi, ca și poezia tratată de noi, amintește pe scitul vagabond împreună cu dacul sălbatic¹. În oda închinată lui Mecaena, în care își laudă și propria sa imortalitate, amintește și despre daci². În oda a șasea³, care aparține ciclului de ode romane, fiind una din cele mai frumoase expresii ideologice a așa-zisei politici de pace a lui Augustus, se vorbește, pe de o parte despre ajutorul dat lui Antonius de către daci⁴, iar pe de altă parte despre atacurile repezi venite împotriva romanilor de dincolo de Dunăre.

Într-o altă odă⁵ închinată lui Mecaena face o aluzie la căderea regelui dac Cotiso, fapt amintit și de Annaeus Florus.

În sfârșit, și cartea a IV-a a odelor scrise între anii 17 și 13 î.e.n. pomeneste pe daci. Oda 15 a acestei cărți îl preamărește pe Augustus ca restauratorul păcii și onoarei imperiului, ca cel care a făcut să reinvie moravurile strămoșești. Nici poporul care locuiește în regiunea Dunării, nici geții, nici perșii necredincioși, nici triburile de lângă malurile riului Tanais — spune Horațiu — nu destramă pacea, legea imperiului⁶.

Horațiu, care a luat parte de la început la luptele politice ale epocii sale și mai târziu s-a împrietenit cu cei mai înalți conducători ai vieții politice, a cunoscut evenimentele cele mai de seamă ale epocii sale și, evident, a auzit multe despre triburile sau popoarele aliate cu Roma sau învrăjbite cu ea. Analiza operii sale poetice a dovedit că Horațiu, în ciuda concepției sale epicurene și stoice, a trăit intens evenimentele și marile probleme, luptele interne și externe ale epocii sale, care se oglindesc în poezia sa. Mașkin⁷, în monografia sa monumentală asupra principatului lui August — una dintre cele mai bune monografii despre această epocă — arată în mod convingător cum devine Horațiu interpretul ideologiei oficiale și cum se oglindesc în poezia lui năzuințele lui August precum și evenimentele epocii.

Nu știm dacă în sec. I î.e.n., în lumea romană, cineva va fi făcut măcar o încercare pentru descrierea amănunțită a istoriei și a societății geto-dacice. Ceea ce se știe despre geto-daci la Roma s-a putut afla din spusele ostașilor legiunilor și ale comercianților, spuse care nu erau întotdeauna demne de încredere în ceea ce privește amănuntele. Astfel, cuno-

¹ Horatius, *Carmina*, I, 35.

² *Ibidem*, II, 20.

³ *Ibidem*, III, 6.

⁴ Cassius Dio, II, 22.

⁵ Horatius, *Carmina*, III, 17—24.

⁶ *Ibidem*, IV, 15—17. În afară de locul citat, el îi mai amintește și pe geții în această odă. Pe daci în schimb îi pomeneste de mai multe ori. Din aceasta însă nu se poate conchide că cuvântul get la Roma a fost întrebuințat numai de poeții care cunoșteau bine izvoarele vechi grecești. Descrierea lui Strabon despre geto-daci face lipsite de temeie ipotezele de acest soi. Întrebuințarea cuvântului get, în sens de denumire a unui popor era generală în secolul I î.e.n. și în secolul I e.n. Astfel îi amintește Tibullus în cartea a IV-a, I, 146, iar Propertiu, în cartea a V-a, v. 39, vorbește despre „*hiberni Getae*”, în V, 44, despre „*astuti getae*”. Velleius Paterculus în *Historia Romana* (II, 59, 4) vorbește despre „*Bellum geticum*”, însă alte izvoare, amintind același război, întrebuințează cuvântul „*dacus*”; astfel de exemplu C. Suetonius Tranquillus în opera sa *De vita Caesarum* (în viața lui Iulius Caesar, c. 44) spune: „*Dacos, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, coercere...*”.

⁷ N. A. Mașkin, *Principatul lui Augustus*. Ed. de stat pentru literatură științifică, București, 1954, p. 500—503.

științele lui Horațiu despre geți, culese prin asemenea surse, nu pot fi socotite ca neîndoielnice. Auzind că agricultura geților se practică într-o comunitate oarecare, necunoscînd însă amănuntele acestei exploatare în comun, Horațiu a luat ca bază agricultura suebo-germană prezentată de Caesar. Oricît de bine ar fi fost cunoscută la Roma tactica militară și invaziile geto-dacilor, precum și victoriile repurtate de generalii romani, care luptau împotriva lor, totuși, felul lor de viață, obiceiurile și relațiile lor de proprietate au rămas în acest timp încă necunoscute sau abia bănuite pe bază de știri cu totul vagi. Astfel, nici relatarea lui Horațiu nu poate fi privită ca un izvor sigur, ci, în cel mai bun caz, din versurile lui putem conchide că în agricultura geto-dacilor a fost dominantă o oarecare formă de comunitate, aceasta însă nefiind identică cu forma amintită la germani.

Ne aflăm aici în fața unui fenomen care apare adesea la poezii, ba chiar și la istoricii antici. Este obiceiul de a caracteriza situațiile, fenomenele și evenimentele vag cunoscute, după situațiile, fenomenele și evenimentele asemănătoare, bine cunoscute. Caracterizînd agricultura geților, ni se pare că Horațiu a recurs la acest procedeu.

Într-adevăr, caracterul comun al agriculturii geto-dacice e atestat și de alte izvoare scrise. Astfel, Iosephus Flavius, un scriitor iudeu, prezentînd cele trei curente filozofice (*genera philosophiae*) ale evreilor contemporani din Palestina, ne face cunoscut modul de viață al fariseilor, sadduceilor și esenilor. După caracterizarea esenilor, el observă că aceștia de fapt au același mod de viață, ca aceia care la daci se numesc „pleistoi”¹. „*In summa eandem fere vivendi rationem sequuntur, quam hi, qui apud Dacos pleistoi nominantur*”².

Iosephus tratează chiar în două opere concepția esenilor. În *Bellum Judaicum*³ povestește mai amănunțit, iar în *Antiquitates Judaicae* mai pe scurt și mai concis aceleași lucruri despre ei. Din cele două prezentări aflăm caracteristicile principale ale modului de viață și ale concepției esenilor⁴. Ei se deosebesc de celelalte grupări iudaice din trei puncte de vedere: trăiesc în comunitatea bunurilor, cred în nemurirea sufletului și nu-și întemeiază familii sau dacă le întemeiază, pun mult preț pe virtutea femeii și pe viața familială curată. Evident că în

¹ Flavius Iosephus, *Antiquitates Judaicae*, XVIII, 2.

² Flavius Iosephus, *op. cit.* În originalul grecesc: Ἐῶσι δὲ ὡδὲν παρηλλαγμένως ἀλλ’ ὅτι μάλιστα ἐμφέροντες Δακῶν τοῖς πλείστοις λεγόμενοις. *Flavii Iosephi Opera*, eddidit et apparatus criticus instruxit Benedictus Niese, vol. IV, Berolini apud Weidemanos, MDCCCLXXX. „Οἱ πλείστοι” înseamnă „numărul cel mai mare”, „cei mai mulți”, „mulțimea”. În unele manuscrise, după cum observă Niese, se întrebuițează alți termeni: „πολλοταῖς” și „Κτισταῖς”. După Scaliger și Pârvan, primul ar indica prezența unor monahi la daci, iar cuvîntul „Κτισταῖς” înseamnă „întemeietori”, „ctitori”.

³ Flavius Iosephus, *Bellum Judaicum*, Traducere de Istóczy Gy., Budapesta, 1900, p. 120 și urm.

⁴ Cu doctrinele și felul de viață al esenilor se ocupă și alți scriitori antici, cum sînt, de exemplu, Philo, Plinius, Epiphanius, Porphyrio, Eusebius și alții. Din relatările acestora aflăm că esenii își recrutau membrii din toate păturile sociale. Cei mai mulți dintre ei au locuit pe țărmul de apus al Mării Moarte, după unii aproape de Hebron, după alții în pustiu Engadi. De cele mai multe ori și-au petrecut viața în sate, dar li aflăm și în orașe luînd parte activă la viața politică. Se ocupau îndeosebi cu agricultura, dar mulți dintre ei erau buni meșteșugari, îndeletnicindu-se cu diferite meserii, cu excepția pregătirii armelor, strict oprită de doctrina lor. Veniturile individuale le vărsau într-un fond comun, din care acopereau cheltuielile comunității. Vezi: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie; Hastings Encyclopaedia of Religion and Ethics.*

primul rînd comunitatea bunurilor l-a determinat pe Iosephus să-i compare cu dacii, iar pe baza celor menționate mai sus găsim trăsături asemănătoare și din celelalte puncte de vedere¹.

Observațiile lui Iosephus ar arăta, oricît de curios ar părea, că acest scriitor evreu a cunoscut pe daci. Dacă, însă, avem în vedere împrejurările vieții lui, nu putem să nu considerăm demne de încredere observațiile sale referitoare la daci. Iosephus, născut în 37 e.n., a trecut în anul 63 e.n. prin Roma, ca să-și apere niște compatrioți. După izbucnirea războiului iudaic s-a alăturat și el răsculaților, însă a ajuns îndată prizonierul romanilor, a devenit prietenul lui Vespasian și al lui Titus, ba chiar și-a luat numele lor. A luat parte la asediul Ierusalimului, apoi a trăit la Roma pînă la sfîrșitul vieții, avînd legături și cu curtea imperială. Operele istorice și le-a redactat sub Titus și Domițian, prin urmare atunci cînd legiunile lui Domițian s-au bătut pentru prima oară cu oștile lui Decebal. *Antichitățile iudaice* le-a terminat tocmai după aceste războaie, cu un an înainte de moartea sa, în 93 e.n.

Știînd toate acestea, putem considera firesc că în timpul războaielor cu dacii, obiceiurile, felul lor de a trăi, să fi fost mai bine cunoscute la Roma și să le fi cunoscut și Iosephus. De aceea îi compară pe eseeni cu ei, pentru că știa că cititorii îi cunosc pe daci.

---

¹ Referitor la comunitatea bunurilor, în *Bellum Judaicum* el spune următoarele: „Ba chiar detestă bogăția, la ei este de admirat instituția comunității bunurilor și între ei nu se poate găsi nici măcar unul care să posede mai multe bunuri decît celălalt și au declarat că cei care voiesc să se alătore disciplinii lor, vor fi datori să-și predea bunurile asociației“. În *Antiquitates* arată că „ei se consacră pe deplin agriculturii. Bunurile (*facultates*) le posedă în comun și nici unul mai bogat nu folosește mai mult din avutul său decît cel ce nu are nimic“, I. Flavius, *Antiquitates Judaicae*, XVIII, 2.

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA AGRICULTURII ÎN DACIA ÎNAINTE DE CUCERIREA ROMANĂ. PROBLEMA OBȘTELOR LA DACI

PARTEA A II-A *

Proprietatea comună și forma obștească a agriculturii geto-dacice e atestată și de o inscripție latină¹ din secolul al doilea. T. D. Zlatkovskaia, tratând schimbările sociale² și demografice petrecute în Moesia Inferior în secolul al II-lea, constată că în Scythia Minor proprietatea privată asupra pământului a apărut mai timpuriu decât în alte părți ale Moesiei și, ca o consecință a acestui fenomen, obștile vechi ale geților au ajuns în faza de descompunere. Inscripția latină — după părerea autoarei — dovedește că proprietatea privată asupra pământului a apărut și la locuitorii traci. Textul inscripției amintește o *villa*, proprietate a tracului Bessus Ampudus. Pe lângă proprietatea privată, se menține însă și mai departe proprietatea obștească a pământului, ceea ce reiese din faptul că inscripția vorbește despre pietrele de hotar așezate (*termini positi* din decretul guvernatorului) între *villa* lui Bessus Ampudus și pământul locuitorilor (*vicanos*) satului Buteridava. Proprietatea privată, constată T. D. Zlatkovskaia, s-a intercalat între pământurile obștilor. În acest fel se dovedește coexistența proprietății private și comune asupra pământului în Moesia Inferior în secolul al II-lea. T. D. Zlatkovskaia citează inscripția după lectura lui V. Pârvan³. Ion I. Russu, într-un studiu recent, ocupându-se de această inscripție, constată că lectura lui Pârvan e greșită și proprietarul amintit nu e tracul Bessus Ampudus⁴ (un nume ipotetic),

* Pentru partea I, vezi SCIV, VII, nr. 3-4, 1956, p. 253-266

¹ CIL, III, 14447.

² T. D. Zlatkovskaia, *Mezija v I-II vekah nașei eri*, Moscova, 1951, p. 84-90.

³ Lectura lui V. Pârvan: */I/ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter (?B)essi Ampudi /vil(lam et vicano /S/ B/ut(?)/ridavenses per Vindium Verianum Praef(ectum) el(assis); cf. V. Pârvan, Histria, IV, p. 633-7.*

⁴ Lectura lui I. I. Russu: */I/ussu et ex decreto v(iri) c(larissimi) Ovini Tertulli co(n)s(ularis) termin(i) positi inter /? M/ essiam Pude/ntil(lam et vicanos B/ut/(?)eridavenses per Vindium Veranium praef(ectum) el(assis); cf. I. I. Russu. Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor, in SCIV, VI, 1-2, 1955, p. 75-86.*

ci e romana /M/essia Pudentilla, care își apăra domeniile sale cu ajutorul guvernatorului roman, legatus Augusti Moesiae Inferioris, împotriva locuitorilor Buteridavei. În orice caz inscripția aruncă lumină asupra luptei băștinașilor împotriva exploatării romane, și în același timp dovedește existența proprietății comune, deci existența obștilor la geto-daci.

Nu încapă îndoială prin urmare că la geți, forma principală a agriculturii s-a desfășurat într-o comunitate oarecare, fapt care nu a fost contestat de altfel pînă acum de nimeni. Nu s-a analizat însă care formă a devenit dominantă pentru proprietatea în comun a pămîntului la geto-daci în secolul I î. e. n. și secolul I e. n. și cărui fel de orînduire socială îi corespunde.

Engels deosebește trei forme ale agriculturii în comun: „...la toate popoarele pămîntul era lucrat în comun de către ginți, iar mai tîrziu de către comunitățile familiale comuniste, a căror existență Cezar o mai semnalează încă la suevi... pămîntul atribuit diferitelor familii, era redistribuit periodic”⁵. Iar mai departe: „Kovalevski susține însă că situația descrisă de Tacit presupune existența nu a comunității de marcă sau sătești, ci a celei casnice, și că abia din aceasta din urmă s-ar fi dezvoltat apoi, mult mai tîrziu, comunitatea sătească, ca urmare a creșterii populației”⁶.

Pe baza celor afirmate de Engels și pe baza rezultatelor științei istorice sovietice, putem stabili că agricultura în comun are trei stadii care se succed în timp: 1. *Obștea gentilică*, cînd din pricina stadiului nedezvoltat al forțelor de producție pămîntul este muncit în comun de întreaga gîntă și produsele se consumă în comun. 2. *Obștea familială sau casnică*, în care se divide gînta și în care trăiesc împreună mai multe generații și 3. *Obștea sătească sau a vecinătății*, cînd pămîntul a fost împărțit unor *familii*, care l-au muncit cu propriile lor unelte și și-au însușit produsele lui, însă pentru asigurarea unei relative egalități, în anumite perioade s-a procedat la reîmpărțirea pămîntului. Notăm că agricultura sau proprietatea obștească, ca o treaptă anterioară a dezvoltării, putea să supraviețuiască sub forma de rămășițe (îndeosebi obștea familială) și după evoluarea formelor mai dezvoltate, după cum dovedește coexistența obștilor casnice și sătești vechi babiloniene.

Care a fost forma dominantă a agriculturii și a proprietății obștești în sec. I î. e. n. și în sec. I e. n. la geto-daci?

Engels constată — ceea ce afirmă de altfel și Caesar — că la germani, în epoca lui Caesar, existau obștea gentilică și obștea familială (*gentes et cognationes hominum*). Societatea geto-dacică — după cum a reieșit din cele precedente — a depășit cu mult această treaptă de dezvoltare în secolul I î. e. n. Din depozitul de seceri găsite la Draja — despre care se presupune că ar data din sec. IX—VIII î. e. n. — nu se poate deduce — precum face V. Canarache⁷ — existența aristocrației proprietară de sclavi, ci mai degrabă lucrarea pămîntului în obști gentilice și

⁵ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.A., 1955, vol. II, p. 315.

⁶ *Ibidem*, p. 316.

⁷ V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R. P. R. în epoca veche*, în SCIV, I, 1950, p. 90.

obști familiale, în care însă obștea gentilică avea un rol preponderent.

Obștea familială sau obștea casnică se dezvoltă din obștea gentilică, dar de multe ori — după cum ne-o dovedește obștea veche egipteană, veche mesopotamiană, indiană și zadruga sîrbească — aceasta se menține cu îndărătnicie și după formarea societății împărțite pe clase. Formarea obștii familiale este rezultatul dezvoltării forțelor de producție și al creșterii numerice a populației. În acest stadiu de dezvoltare se găseau germanii în timpul lui Tacit. Revizuindu-și, pe baza lui Kovalevski, în mod critic, părerile sale anterioare, Engels spune :

„Potrivit acestei păreri, așezările germanilor pe teritoriul ocupat de dinșii în vremea romanilor, ca și pe acela luat mai târziu de la romani, nu ar fi fost alcătuite din sate și din mari obști familiale care cuprindeau mai multe generații, luau pentru cultivare o fișie de pământ corespunzătoare și foloseau pământul pustiu dimprejur, împreună cu vecinii, ca o marcă comună... Abia după veacuri, cînd numărul acelor care făceau parte din obștea casnică a ajuns așa de mare încît nu mai era posibil să se ducă gospodăria comună în condițiile de producție de atunci, aceste obștii s-ar fi desfăcut, ogoarele și pășunile, pînă atunci comune, s-ar fi împărțit în felul știut între gospodării...”⁸.

Caracterul dominant al obștilor familiale la germani în timpul lui Tacit ne dovedește că la ei statul nu apăruse încă, deși societatea germană atinsese stadiul de dezvoltare cel mai înalt posibil în cadrul societății gentilice a comunei primitive : stadiul „democrației militare”⁹.

Istoriografiei noastre îi revine sarcina de a face o paralelă între societatea geto-dacică de după Burebista și cea germană din timpul lui Tacit, pe baza izvoarelor scrise, arheologice, numismatice etc. Pentru lucrarea de față o asemenea încercare ar constitui o prea mare digresiune și o abatere de la scopul ei inițial. Totuși, chiar dintr-o confruntare superficială, ajungem la constatarea că în epoca respectivă societatea geto-dacică se găsea pe o treaptă superioară de dezvoltare — ceea ce este confirmat și din studierea mijloacelor de producție. E drept că în vremea lui Tacit germanii cunoșteau banii și primeau mai ales banii de argint, căci „*facilior usui et promiscuo acvilia mercantibus*”¹⁰... : Cunoșc bine și fierul, au și fierari, dar au fier puțin și nu le ajunge nici pentru arme¹¹. Regii și conducătorii sînt aleși de ei¹², nu-și înfățișează zeei prin statui, nu-i închid între ziduri, adică nu le construiesc sanctuare¹³, n-au orașe, la construcții nu folosesc cărămidă¹⁴. Nu există decît forma patriarhală a sclaviei¹⁵, nu cunosc darea banilor cu dobîndă și afacerile cămătărești¹⁶ etc.

⁸ Fr. Engels, *op. cit.*, p. 147.

⁹ Cf. E. A. Kosminski, *Istoria srednih vekov*, p. 38—42.

¹⁰ Tacitus, *Germania*, 5.

¹¹ *Ibidem*, 6.

¹² *Ibidem*, 7.

¹³ *Ibidem*, 8.

¹⁴ *Ibidem*, 16.

¹⁵ *Ibidem*, 25.

¹⁶ *Ibidem*, 26.

Faptul că societatea dacică era pe o treaptă superioară de dezvoltare îl putem constata și din cele ce am spus despre germanii din timpul lui Caesar. Atragem atenția doar asupra câtorva puncte. Referitor la cunoașterea și folosirea banilor, monedele barbare, tradițiile despre marile comori ale lui Decebal și numeroasele obiecte și monede găsite, care datează începînd din secolul III î. e. n., ne dovedesc o mai mare circulație a banilor.

Am spus mai sus că în secolul I î. e. n. s-a creat la daci instituția regatului ereditar : caracterul mai înaintat al religiei ni-l dovedesc sanctuarele circulare și patrule construite din piatră, precum și reprezentarea zeilor prin statui, cum este aceea de la Piatra Roșie¹⁷. Dacă la cele spuse mai adăugăm și arhitectura dezvoltată, ce se manifestă începînd cu sec. I î. e. n. în construirea cetăților dacice, rămîne neîndoielnic faptul că societatea dacică a fost mai avansată decît cea germană din epoca lui Tacit. Caracterul mai înaintat al societății dacice n-a fost relevat îndeajuns de istoriografia noastră, probabil datorită faptului că aceasta s-a străduit să completeze datele, foarte reduse, despre geți pe baza materialului bogat referitor la germani și în asemenea împrejurări este aproape firesc că trăsăturile asemănătoare să fie scoase în evidență în dauna deosebirilor.

Credem că nu greșim atunci cînd afirmăm că proprietatea pămîntului și agricultura erau în mai mare progres la daci. După relatările uniforme ale izvoarelor antice, dacii își lucrau pămînturile într-o anumită comunitate (colectivitate, obște) care — credem noi — nu putea fi alta decît *obștea sătească*, ultima formă de dezvoltare a agriculturii și proprietății comune. Obștea sătească presupune proprietatea privată. Referitor la aceasta, manualul de *Economie politică* sovietică, spune următoarele :

„Apariția proprietății private a dus la descompunerea gîntii. Ginta se desfăcea în mari familii patriarhale. Mai tîrziu, din sînul marilor familii patriarhale au început să se desprindă celule familiale, care au făcut din unele de producție, ustensile și vite proprietatea lor privată. O dată cu dezvoltarea proprietății private, legăturile gentilice au slăbit. Locul comunității gentilice l-a luat *comunitatea sătească*. Spre deosebire de gintă, comunitatea sătească sau vecinală era formată din oameni care nu erau legați în mod obligatoriu prin legături de rudenie. Casa, gospodăria casnică, vitele — toate acestea constituiau proprietatea privată a diferitelor familii. Dimpotrivă, pădurile, pășunile, apa și diferite terenuri, iar în decursul unei anumite perioade și pămîntul arabil, constituiau proprietate comună. La început pămîntul arabil era împărțit în mod periodic între membrii comunității, iar mai tîrziu a trecut în proprietate privată”¹⁸.

Pe baza constatărilor lui Marx și Engels precum și pe baza rezultatelor lui V. K. Nikolski¹⁹, și a științei sovietice despre locul și însemnătatea socială a obștei sătești, putem constata următoarele :

¹⁷ C. Daicovicu, *Celatea dacică de la Piatra-Roșie*, p. 117—118.

¹⁸ *Economia Politică*, trad. rominească. Ed. de stat pentru literatură politică, București, 1954, p. 25—26.

¹⁹ V. K. Nikolski, *Istoria pervobitnogo obscestva*, Ucpedgiz, 1951, p. 79—81.

După Karl Marx²⁰ deosebirea dintre obștea sătească și comuna privată constă în aceea că obștea sătească a fost prima formă a societății omenești în care, în locul legăturilor gentilice, au apărut raporturile teritoriale sau vecinale, formă în care se poate observa un caracter dublu al dreptului de proprietate, adică alături de proprietatea obștească se ivește și proprietatea privată. A fost nevoie de cele două mari diviziuni sociale ale muncii, adică de separarea agriculturii de creșterea vitelor, a fost nevoie de apariția meșteșugurilor, pentru ca în sinul societății gentilice a comunei primitive să se dezvolte nu numai relații noi sociale, dar și să crească în așa măsură deosebirea materiale între săraci și bogați, încât să se rupă raporturile familiale între membrii gintei.

Obștea sătească apare la hotarul dintre prima și cea de-a doua orînduire socială²¹. Nu constituie o treaptă socială de dezvoltare, care s-ar intercala între societatea gentilică și cea împărțită pe clase (sau între societatea gentilică și cea sclavagistă ori feudală), ci este o rămășiță a societății primitive, care apare în procesul de formare a societății împărțite pe clase și se menține în cadrul acesteia, pînă cînd dezvoltarea destul de puternică a raporturilor de marfă pune capăt existenței ei. Obștea sătească este în strînsă legătură atît cu schimbările petrecute în structura socială în general, cît și cu schimbările ce au loc în relațiile familiale. Ea apare numai o dată cu biruința raporturilor de proprietate privată asupra raporturilor de proprietate comună, cînd apare și proprietatea privată a pămîntului. Aceasta marchează sfîrșitul obștei gentilice și totodată începutul *obștei sătești ce ia naștere ca o parte a societății împărțite pe clase*. Apariția proprietății private, oricît de mică va fi fost bucata de pămînt pe care și-a înălțat cineva casa proprie, și-a făcut curtea sau

²⁰ Scrisoarea lui K. Marx către Vera Zasulici caracterizează obștea sătească după cum urmează: „Toate comunitățile primitive mai timpurii se bazează pe orînduirea de sînge a membrilor lor. Rupînd această legătură puternică, dar îngustă, comunitatea sătească este mai capabilă să se lărgească și să reziste față de comunitățile străine. Apoi în această comunitate, casa și anexa ei, sînt deja proprietate privată a agricultorului, în timp ce cu mult mai înainte de introducerea agriculturii, casa comună fusese una din bazele materiale ale formelor anterioare ale comunității. În sfîrșit, deși terenurile arabile rămîn proprietate a comunității, ele se împart periodic între membrii comunității sătești, astfel încît fiecare agricultor cultivă pe propria sa socoteală ogoarele ce-i sînt afectate și își însușește presonal roadele acestei munci. În timp ce în comunitățile străvechi, gospodăria se face în comun și nu se împart decît produsele.” (Arhiva K. Marx și Fr. Engels, cartea I, Editura de stat, Moscova, 1930, p. 272. Trad. rom. din F.V. Konstantinov, *Materialismul istoric*, Ed. P. M. R., București, 1952, p. 166—167).

²¹ Obștile sătești apar nu numai la începutul feudalismului, ci în general la începutul societății împărțite pe clase, adică împreună cu apariția societății sclavagiste. Formele lor tipice se află pe teritoriile inundabile ale sclavagismului oriental, în Egipt, Mesopotamia, India și China, dar se află și la evrei și la popoarele din Asia Mică. Ar fi o greșeală însă să presupunem că ele sînt tipice numai sclavagismului oriental. Ele se ivesc aproape cu regularitate unde se află premisele societății sclavagiste. *Istoria Bulgariei*, publicată de Academia de Științe a U.R.S.S. vorbind despre traci, amintește de țărani mici proprietari de pămînt ai obștilor (*Istoria Bolgariei*, sub red. P. N. Tretiakova, Moscova, 1954, p. 24). A. Ranovici, prelucrînd istoria provinciilor din răsăritul imperiului roman, descrie de asemenea obștile la traci (A. Ranovici, *Vostocinte provinții rîmskoî imperii v I—III vv.*, M. L., 1949, p.247—248). A. V. Mișulin, în opera sa *Hispania antică*, arată că în teritoriile mai dezvoltate ale peninsulei, obștile sătești au apărut deja în secolele III și II î. e. n. (A. V. Mișulin, *Anticina Hispania*, Moscova, 1952, p. 200). Obștea sătească este deci un fenomen economic social care poate fi privit ca general în epoca apariției primei orînduirii sociale împărțite pe clase.

grădina de zarzavaturi, indică în același timp nu numai apariția societății împărțite pe clase, dar și nașterea monogamiei.

Chiar cea mai veche obște sătească este rezultatul contradicțiilor sociale și al luptei de clasă încordate din sînul societății. *O asemenea societate nu mai poate exista fără stat. Între membrii obștii sătești se poate observa deja inegalitatea materială și socială.* Membrii sfatului obștii sătești — după cum este dovedit de obștile sătești din Egipt și Mesopotamia²² — sînt aleși dintre aceia care au mai multe proprietăți private, mai multe vite etc.

Cea mai ascuțită manifestare a inegalității dintre membrii obștii sătești este sclavia. Această sclavie este cu totul alta decît sclavia societății gentilice patriarhale. Sclavia numită casnică, orientală sau timpurie se caracterizează prin faptul, că, deși supraprodusul muncii sclavului ajunge pe piață numai incidental (ca în sclavia patriarhală) și în majoritatea lui este consumat în casa proprietarului, *exploatarea sclavilor are loc și pe moștile private.* Prin urmare sclavia casnică (orientală sau timpurie) este o formă a sclaviei caracteristică nu orînduirii comunei primitive, ci societății împărțite pe clase. În aceasta apare sclavagismul ca forma principală a exploatării și determină orice altă formă de dependență. De aceea fiecare societate de acest fel este o societate sclavagistă, în care forma principală și specifică a exploatării este robia casnică, iar elementul necesar, obștea sătească. Aceasta apare în trib sau în uniune de triburi din rămășițele ginților și ale obștilor casnice și se dezvoltă mai departe în cadrul societății împărțite pe clase. Obștea sătească este o categorie istorică aparținînd nu comunei primitive ci societății împărțite pe clase. Prezența obștei sătești înseamnă deci existența proprietății private, a familiei monogame, a sclaviei casnice sau timpurii, a celor două diviziuni sociale ale muncii, a claselor sociale, a statului, într-un cuvînt existența societății împărțite pe clase.

Societatea geto-dacică a atins oare această treaptă de dezvoltare? Despre existența obștii sătești vorbește și faptul că în general dacii se găsesc pe o treaptă de dezvoltare superioară aceleia pe care se găseau germanii, iar datele arheologice presupun un nivel mult mai ridicat al agriculturii, decît acela pe care îl presupunea pînă acum literatura noastră istorică.

Pe baza materialului arheologic din epoca premergătoare cuceririi romane, găsit pe teritoriul țării noastre, V. Canarache crede că concluzia lui Pârvan ar fi fost pripit întocmită. Este de la sine înțeles că cultura geto-dacică depășise cu mult „epoca lemnului”, ceea ce nu înseamnă însă că dezvoltarea ei a fost uniformă pe tot cuprinsul Daciei. Și pe teritoriul țării noastre s-au folosit în același timp, de exemplu, mai multe tipuri de plug, ceea ce este un fenomen destul de frecvent la popoarele din antichitate, dar în secolele precedente erei noastre sînt folosite și la noi diferitele tipuri de pluguri de fier. V. Canarache²³ enumeră cam zece localități în care s-au găsit diferite instrumente de fier provenite din Dacia dinaintea

²² V. I. Avdiev, *Istoria Orientului antic*, București, 1951, p. 115.

²³ V. Canarache, *Unelte agricole pe teritoriul R. P. R. În epoca veche*, SCIV, I, nr. 2, 1950, p. 97—105.

cuceririi romane și întrebuințate în agricultură. Chiar și aceste date dovedesc că în sec. I î. e. n. și sec I e. n. geții foloseau fierul și în agricultură, de unde rezultă că în agricultură a trebuit să existe alături de proprietatea obștească și proprietatea privată. Numărul relativ mic al obiectelor întrebuințate în agricultură se explică în primul rînd prin raritatea fierului, care era un metal foarte prețios în antichitate, astfel că obiectele uzate n-au fost aruncate, ci au fost folosite pentru fabricarea armelor sau altor unelte.

Vorbind despre pagubele cauzate de războaie, Vergiliu spune : „plugul nu se bucură de cinstea cuvenită, ogoarele sînt nelucrate din cauza izgonirii lucrătorilor, secerile încovoiate devin săbii rigide”²⁴. În regiunile locuite de daci, în Muntenia, Moldova și Transilvania au fost destule ocazii ca secerile să fie transformate în săbii rigide.

În *al doilea rînd* arheologia din țara noastră este abia la începutul cercetărilor privind așezările geto-dacice din regiunile de șes. Dacă avem însă în vedere rezultatele săpăturilor arheologice din ultimii șase ani, este evident că uneltele agricole de fier — și în general uneltele din fier datînd dinaintea cuceririi romane — au fost găsite într-un număr așa de mare, încît e imposibil să se pună la îndoială răspîndirea și folosirea lor generală. La Grădiștea Muncelului a fost găsită în 1951 și 1952 o mare cantitate de unelte de fier datînd din epoca preromană. Săpăturile din 1951²⁵ au scos la iveală, alături de uneltele găsite izolat, un atelier care conținea 70 de unelte și instrumente de fier. Această descoperire — unică pînă atunci — este — cum spune raportorul — „o dovadă peremptorie pentru înaltul grad de cultură materială la care ajunseseră dacii pe la începutul erei noastre”.

Materialul găsit se poate grupa în trei categorii. În prima categorie intră uneltele agricole : seceri, coase, greble, cosoare pentru vie, sape, săpoaie, topoare etc. În a doua au fost grupate instrumente pentru lucrarea lemnului : tesle, cuțitoaie, barde, sfredelile, scoabe, dălți, compasuri etc. În a treia se găsesc instrumente de fierărie : clești, creștătoaie, priboiuri, nituitoare, ciocane, pile etc.²⁶.

Săpăturile efectuate în anul următor au scos la iveală și mai multe unelte de fier²⁷. În legătură cu aceasta, în raportul preliminar respectiv se spun următoarele :

„Uneltele de fier au fost aflate în cinci grupuri și așezate în grămezi unele peste altele. Grupurile 1, 4, 5 conțin diferite unelte de agricultură, fierărie, dulgherie și lemnărie.” În partea de V a terasei au fost găsite la o adîncime de 60 cm așezate într-o anumită ordine în formă circulară, unul peste altul, niște „berbeci”²⁸ de fier. Apoi s-a găsit un clește lung

²⁴ Vergilius, *Georgicon*, I, 506—508.

²⁵ *Șantierul Grădiștea Muncelului*, SCIV, III, 1952, p. 281—310.

²⁶ *Ibidem*, p. 301—302.

²⁷ SCIV, IV, 1953, p. 153—220.

²⁸ Aceștia nu sînt cu adevărat berbeci de sfărîmat ziduri, adică nu sînt arme, ci niște bulgări de fier din care au fost făcute apoi diferite unelte, instrumente. Existența bulgărilor de fier nelucrat dovedește că în apropierea cetății au fost serioase ateliere de prelucrarea fierului : cf. A. V. Arțihovski, *Osnovl Arheologhii*, Moscova, 1954, p. 208 și urm.

de 1,30 m, o greblă de fier cu 4 dinți, o bară de fier cu fluture la un capăt, un săpoi de fier etc. Pe aceeași terasă, sub nivelul antic, a fost găsită, într-o groapă patrulateră, o oală mare de fier, iar în ea și în jurul ei peste 180 de instrumente de fier, între care și unelte agricole ca : fier de plug, brăzdare, coase, seceri, greble, o sapă ; instrumente de fierărie, ciocane, baroase, tăietoare de fier, îngăuritoare, dălți, pile, răspălău, clești de diferite mărimi etc. ; unelte de dulgherie și de prelucrarea lemnului : ferăstraie de mină, topoare cuțite, fier de rînda, dălți etc., precum și o sabie scurtă, încovoiată : falx dacica²⁹. Pe platoul A s-a făcut încă o descoperire constînd din 40 diferite unelte de fier³⁰.

Și săpăturile din 1951 efectuate la Poiana au scos la iveală materiale de fier din epoca preromană Latène II și III, precum și unelte pentru agricultură, printre care seceri de fier, o bucată dintr-o foarfecă de fier etc³¹.

Obiectele de fier găsite în săpăturile de la Piatra Roșie sînt și ele foarte numeroase. Printre uneltele agricole au fost găsite seceri de fier și un cosor etc³².

Bogatul material arheologic provenit din săpăturile sistematice, care n-a fost încă amănunțit studiat, dovedește încă de pe acum două lucruri : 1) Înainte de cucerirea romană, agricultura din Dacia a depășit cu mult agricultura germanilor și se practica nu numai în cadrul obștii ci și pe moșiile de sine stătătoare, proprietăți private, unde pămîntul era lucrat și cu ajutorul brațelor de muncă ale sclavilor. 2) Marele număr de obiecte de fier ne permite să ne gîndim că în secolele din jurul începutului erei noastre în Dacia exista cea de-a doua mare diviziune socială a muncii, adică s-a înfăptuit deja și separarea meșteșugurilor de agricultură, ceea ce — după cum am văzut — implică și prezența obștilor sătești. C. Daicoviciu relevă apariția meșteșugurilor de prelucrare a lemnului, a fierului, a pielii, apariția olăritului, a arhitecturii și a sculpturii în piatră³³, ba mai mult, consideră ca sigură și apariția celei de-a treia diviziuni sociale a muncii³⁴.

La fel, înaltul nivel al agriculturii ni-l dovedesc acele „chiupuri” mari pentru păstrarea cerealelor din diferitele cetăți dacice, precum și marea cantitate de cereale carbonizate ce s-a găsit în jurul cetății și sanctuarului din cetatea de la Grădiștea Muncelului. Și unele și altele confirmă coexistența unor mari grînare, denotînd un nivel atît de ridicat al agri-

²⁹ SCIV, IV, 1953, p. 167—169.

³⁰ *Ibidem*, p. 173. În anul 1803—1804, din însărcinarea guvernului, la Grădiștea Muncelului s-au efectuat săpături arheologice cu scopul de a căuta comori (Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orientali*, București, 1951, p. 68). Rapoartele săpătorilor vorbesc și despre diferitele obiecte de fier găsite în cetate. Astfel, de ex., raportul comisarului Pavel Török datat din 26 august 1803, amintește de mai multe ori obiectele din fier găsite în diferite locuri (*Thesauriatus, Acta generalia, 4887/1803*). Istoria săpăturilor din anii 1803—1804 e în curs de prelucrare de prof. Sigismund Jakó, care a binevoit să ne pună la dispoziție rapoartele amintite.

³¹ *Șantierul Poiana*, SCIV, III, 1952, p. 198.

³² C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 78—87. pl. V—XII.

³³ *Ibidem*, p. 131—132.

³⁴ *Ibidem*, p. 134.

culturii, încît să permită și acumularea unor mari rezerve de cereale. Iată cum se explică faptul că în anii 52 ai e. n. Tiberius Plautius Silvanus Aelianus a putut transporta o mare cantitate de grîu, din care o parte putea să provină de pe teritoriile locuite de geto-daci: *Magno tritice modo annonam populi Romani adlevavit*³⁵.

În sfîrșit, caracterul dezvoltat al agriculturii dacilor ni-l dovedesc și diferitele semințe găsite în cetatea de la Grădiștea Muncelului. Din aceste semințe se poate constata cultivarea, sau cel puțin prezența a vreo 20 de soiuri de plante³⁶.

Nu e lipsit de interes în această privință să facem o comparație între agricultura orașelor grecești de pe țărmurile nordice ale Mării Negre și cultivarea de cereale la daci. Studiind agricultura din aceste regiuni, V. D. Blavatski constată că a fost cunoscută cultivarea a 8 soiuri de cereale și de alte plante.³⁷ Despre daci știm că cunoșteau mult mai multe; bineînțeles, comparația nu poate avea o valoare absolută, fiind vorba și de hazardul descoperirilor. Dintre speciile de grîu — cu excepția unei singure specii (*triticum dicoccum*) — și dacii cultivau aceleași specii (*triticum vulgare* și *triticum compactum*). În ambele locuri este cunoscută cultivarea aceluiași specii de seară (*secale cereale*) și de orz (*hordeum sativum*).

Marea varietate de plante cultivate de daci explică diferitele numiri dacice înregistrate pentru plantele medicinale de autorii greci³⁸.

„Mijloacele de muncă indică — spune Marx³⁹ — nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenеști, dar și raporturile în care se lucrează”. Pe baza caracterului dezvoltat al uneltelor de producție, ajungem la concluzia că și forțele de producție și raporturile de producție au fost dezvoltate. Din cele de mai sus rezultă că în primele secole înaintea erei noastre, în societatea geto-dacilor, din rămășițele obștilor gentilice și casnice, au luat ființă obștile sătești și, o dată cu ele, locul sclaviei patriarhale îl ocupă sclavia casnică sau timpurie, iar raporturile sclavagiste devin din ce în ce mai puternice în dauna obștilor sătești. Obștile sătești presupun prezența proprietății private și a familiei monogame. Și Pârvan demonstrează că familia geto-dacilor, în preajma începutului erei noastre, are un caracter monogam⁴⁰. Obștea sătească presupune în același timp formarea unei instituții politice, formarea statului.

Alături de proprietatea comună a obștilor sătești, încep să joace un rol din ce în ce mai mare moșiile private ale claselor dominante: ale

³⁵ CIL, XIV, 3608.

³⁶ Șantierul Grădiștea Muncelului, SCIV, IV, nr. 1—2, 1953, p. 193.

³⁷ V. D. Blavatski, *Zemledelie v anticinh gosudarstvah severnogo Pricernomoria*, Moscova, 1953, p. 78—79.

³⁸ Cf. numele celor 70 de plante medicale dacice notate de „*Pedani Dioscorides* în „περὺ Ἰλτρς Ἱατρικῆς.” *Pedani Dioscoride Anazarbei De Materia Medica*, edit. Max Wellman, Berolini, 1906—1907.

³⁹ K. Marx, *Capitalul*, Ed. II, P. M. R., vol. I, p. 187.

⁴⁰ V. Pârvan, *Getica*, p. 147.

regelui, preoților și nobililor. Pe moșiile lor nobilii geto-daci au aplicat și forța de muncă a sclavilor⁴¹.

Exploatarea sclavilor este cea mai grea, însă presiunea exercitată asupra obștilor sătești devine și ea din ce în ce mai mare : plătesc impozite în natură, iau parte la muncile obștești împreună cu sclavii etc. Numai statul poate să asigure prin aparatul său interesele clasei dominante.

Vorbind despre guvernarea teritoriilor aflate pe treapta sclaviei orientale (adică a sclaviei timpurii), Marx zice că această guvernare cuprindea numai trei domenii : „... finanțele (jefuirea internă), războaiele (jefuirea internă și externă) și muncile obștești (asigurarea reproducției)”⁴².

În linii mari, potrivit condițiilor și particularităților locale, și statul dac îndeplinea aceleași funcțiuni înainte de cucerirea romană.

Pentru îndeplinirea acestor funcțiuni avea însă nevoie de un aparat. Unul din izvoarele scrise — după părerea noastră — vorbește tocmai despre aceasta. Criton, un medic din vremea lui Traian, care în tovărășia lui a fost și în Dacia și a scris istoria geto-dacilor, afirmă într-un fragment ce ni s-a păstrat : „... unii stau în fruntea agriculturii, alții care sînt în jurul regelui, supraveghează cetățile (au grijă de cetăți)”⁴³.

Nu este vorba aici de o supraveghere vremelnică, incidentală a agriculturii și a cetăților din timpul războaielor — cum cred unii, nu e vorba nici numai de supravegherea și conducerea moșiilor regale izolate, ci de organizarea întregii agriculturi, de niște funcții permanente. Luînd ca exemplificare o analogie puțin îndepărtată, avem de a face cu un organ asemănător celui numit „nubanda” la sumerieni, organ care îndeplinea toate funcțiile legate de îndrumarea și controlul muncii agricole (strîngerea impozitului în natură, construirea hambarelor etc.)⁴⁴.

Astfel textul lui Criton dovedește existența moșiilor și organelor puterii de stat.

Pe baza celor spuse, putem constata că în teritoriile cele mai dezvoltate agricultura dacică din secolul I î. e. n. și în sec. I e. n. a întrecut

⁴¹ Prezența sclaviei la geto-daci e dovedită nu numai prin date arheologice, dar și prin izvoare scrise. Dintre acestea din urmă socotim foarte important un pasaj din Artemidoros din Daldios care s-a născut în orașul Ephes, dar a fost numit Daldianos după orașul Daldios unde și-a petrecut viața. El a fost un fel de tîlcuitor, iar opera sa *Oneirokritika* se ocupă în cinci cărți de tîlcuirea visurilor. Tratînd obiceiurile, constată că ele sînt de două feluri : generale și speciale sau etnice. De cele generale țin obiceiurile comune tuturor popoarelor, iar de cele speciale acela caracteristice numai unui singur popor. Un astfel de obicei special îl constituie faptul că, în timp ce tracii tatuează pe nobilii tineri, geții tatuează pe sclavi (ὄλ ονοσζωνται παρὰ Θραζίvl of εὐγενεῖς παῖδες καὶ παρὰ Γέταις οἱ δοῦλοι) *Artemidori Daldiani Oneirokritikon*, I. v. ex. red. Rud. Hercheri, 1864, I, 8). De aci putem deduce că geții aveau sclavi și, după obiceiul aflat și la alte popoare de pe țărmul Mării Mediterane, i-au însemnat cu stigmatul sclaviei. La tinerii tracii nobili nu e vorba de o stigmatizare, ci de tatuaj ornamental, un obicei care, după alte știri scrise, era foarte răspîndit la acest popor. Deși Artemidoros din Daldios era contemporan cu Adrian, totuși observația sa se referă la obiceiurile getice dinaintea cuceririi romane. Obiceiul se formează într-un timp mai îndelungat și nici nu se poate presupune că de la cucerirea Daciei pînă la domnia lui Adrian să se fi format la geții obiceiuri noi. Deci, fără îndoială, nobilii geto-daci au aplicat pe moșiile lor și forța de muncă a sclavilor și i-au deosebit pe sclavii lor de oameni liberi prin pecetluirea corpului.

⁴² Marx-Engels, *Opere alese*, ed. rusă, vol. II, Gospolitzdat, 1940, p. 520.

⁴³ Müller, FHG, IV, 379.3.

⁴⁴ V. I. Avdiev, *Istoria Orientului antic*, Editura de Stat, București, 1951, p. 35—36.

faza „culturii de lemn” și a depășit gradul de dezvoltare al agriculturii triburilor germane contemporane. În urma dezvoltării rapide a forțelor de producție, în societatea dacică a apărut sclavagismul timpuriu sau casnic, s-au ivit obștile sătești, a luat naștere statul sclavagist cu tot aparatul său.

Cu toate acestea, dezvoltarea nu era uniformă. În teritoriile cele mai dezvoltate, pe lângă obști, cucerește teren proprietatea privată a regelui și a păturilor dominante, în alte teritorii mai înapoiate continuă să persiste relațiile tribale. Sub stăpînirea regelui, a preoțimii și a păturilor dominante se afla un număr considerabil de sclavi, dar și membrii obștilor sătești le plăteau dări în natură și tot în folosul lor au lucrat și locuitorii liberi lipsiți de pămînturi și ajunși în mizerie. Pămîntul se cultiva în general în cadrele obștilor sătești, dar în multe părți continuau să existe și obștile familiale sau casnice.

Cu toată varietatea relațiilor sociale, forma principală a exploatării era sclavajul, dar exista în același timp și exploatarea membrilor obștilor sătești, care constituiau majoritatea populației. Societatea dacică a ieșit din cadrele gentilice ale comunei primitive, a devenit o societate împărțită pe clase, avînd și puterea de stat, s-a transformat în societatea sclavagistă de tip timpuriu.

A. BODOR

К ВОПРОСУ О ЗЕМЛЕДЕЛИИ В ДАКИИ ДО ПОКОРЕНИЯ ЕЕ РИМОМ. ВОПРОС ДАКИЙСКИХ ОБЩИН

ЧАСТЬ II

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Целью настоящего исследования является изучение форм земледелия у даков и положения земельной собственности, а также обоснованные им заключения об общественных отношениях в Дакии до римского завоевания.

На основании сравнительного анализа земледелия, торговых сношений, верований и социальной организации автор приходит к выводу, что гето-дакийское общество находилось на более высоком уровне развития, чем свево-германское времен Цезаря.

Основываясь на присутствии многочисленных гето-дакийских железных земледельческих орудий на территории Дакии, автор заключает, что в первые века до нашей эры из остатков родовых и семейных общин в гето-дакийском обществе образовались сельские общины; одновременно с этим патриархальное рабство сменилось до-мным, и рабовладельческие отношения постепенно усиливались в

ущерб сельским общинам. Это, в свою очередь, предполагает создание политических учреждений, образование государства. Наряду с общинным имуществом сельских общин постепенно начинает увеличиваться значение частных поместий господствующих классов.

CONTRIBUTION AU PROBLÈME DE L'AGRICULTURE
EN DACIE AVANT LA CONQUÊTE ROMAINE.
LA QUESTION DES COMMUNAUTÉS CHEZ LES DACES

IIe PARTIE

(RÉSUMÉ)

Cet article se propose d'étudier les formes de l'agriculture et de la propriété terrienne chez les Daces pour aboutir à certaines conclusions touchant aux rapports sociaux, en Dacie, avant la conquête romaine.

Une analyse comparée de l'agriculture, des rapports commerciaux, des croyances et de l'organisation sociale mène à constater que la société géto-dace avait atteint un niveau supérieur à celui des Suèves germains du temps de César.

Se fondant sur la présence en Dacie de nombreux instruments agricoles géto-daces de fer, l'auteur en déduit qu'aux derniers siècles avant notre ère, des communautés villageoises ont pris naissance au sein de la société géto-dace, issues des débris des communautés gentiles et familiales et qu'en même temps, l'esclavage patriarcal a cédé la place à l'esclavage familial, les relations esclavagistes s'affirmant de plus en plus au détriment des communautés villageoises. Cet état de choses présuppose la formation d'institutions politiques, c'est-à-dire la constitution de l'Etat. A côté de la propriété en commun des communautés villageoises, les domaines privés des classes dominantes commencent à jouer un rôle de plus en plus important.
